Beenbreek (*Narthecium ossifragum*) in Fryslân in 2016

Dick Huitema

In 2003 publiceerde de auteur in Twirre een artikel over het voorkomen van Beenbreek in Fryslân. De ondertitel luidde *"Het verleden en heden van een sieraad van de heide"*. Het artikel gaf vooral een overzicht van de stand van zaken wat betreft groeiplaatsen en aantallen op die groeiplaatsen. De conclusie destijds was dat er in zeven terreinen totaal zo'n 2.500 planten Beenbreek groeiden. Op verzoek van de redactie heeft de auteur in 2016 zijn inventarisatie herhaald. Daarvan wordt in deze bijdrage verslag gedaan.

Inleiding

Beenbreek is gebonden aan natte heide en verlandingsvegetaties in vennen. Daar groeit de plant echter alleen op plekken waar enige toevoer van mineralen aanwezig is via grondwater of vanuit een ondiepe keileemlaag. In een aantal heidegebieden in Fryslân ontbreekt het blijkbaar aan deze voorwaarden. Op onder andere de Duurswouderheide, de heide bij Bakkeveen, Katlijk en de Lippenhuisterheide komt Beenbreek niet voor. Gezien de specifieke eisen die de plant stelt aan zijn leefomgeving, vielen de aantallen me destijds in 2003 niet tegen. In mijn eerdere artikel (Huitema, 2003) heb ik al gerefereerd aan het feit dat Beenbreek in het verleden te vinden was op de heide bij Burgum. In het meer recente verleden verdween de plant van een groeiplaats bij Donkerbroek (de Pegge, in de jaren zeventig) en van de Schoapedobbe bij Elsloo. Hier werd de plant voor het laatst in 1984 gevonden.

Methode

Ik heb alle vindplaatsen dit jaar in juli bezocht (figuur 1) en gekeken hoe het ervoor stond met deze prachtige plant. Ik heb dezelfde methode gehanteerd als in 2002: bij kleine vindplaatsen een telling van het aantal bloeistengels, bij grote een schatting van dit aantal. Hieronder een opsomming van de resultaten per groeiplaats. Zo nu en dan maak ik een opmerking over het beheer en/of bijzonderheden.

Resultaten

Het Wijnjeterperschar

In het gedeelte van het Schar ten noorden van de Nije Heawei groeit een kleine populatie. Ik telde er dertien exemplaren (figuur 2). Ten noorden hiervan stond vlak naast het wandelpad in 2015 nog één bloeiende plant. Ik heb deze dit jaar niet meer kunnen vinden. Ten zuiden van de weg groeit Beenbreek bij de twee vennen naast het wandelpad. Op de jaren geleden geplagde heide ten zuiden van het oostelijke ven vond ik negen bloeiende exemplaren. Beenbreek blijkt zich gelukkig weer te kunnen vestigen na plaggen, maar ik heb de indruk dat dit vrij lang kan duren. Zo is de plant tot nu toe niet teruggekeerd op een meer dan tien jaar geleden geplagde standplaats ten noorden van de weg, vlakbij de huidige groeiplaats. Opgemerkt kan nog worden dat de huidige weg,

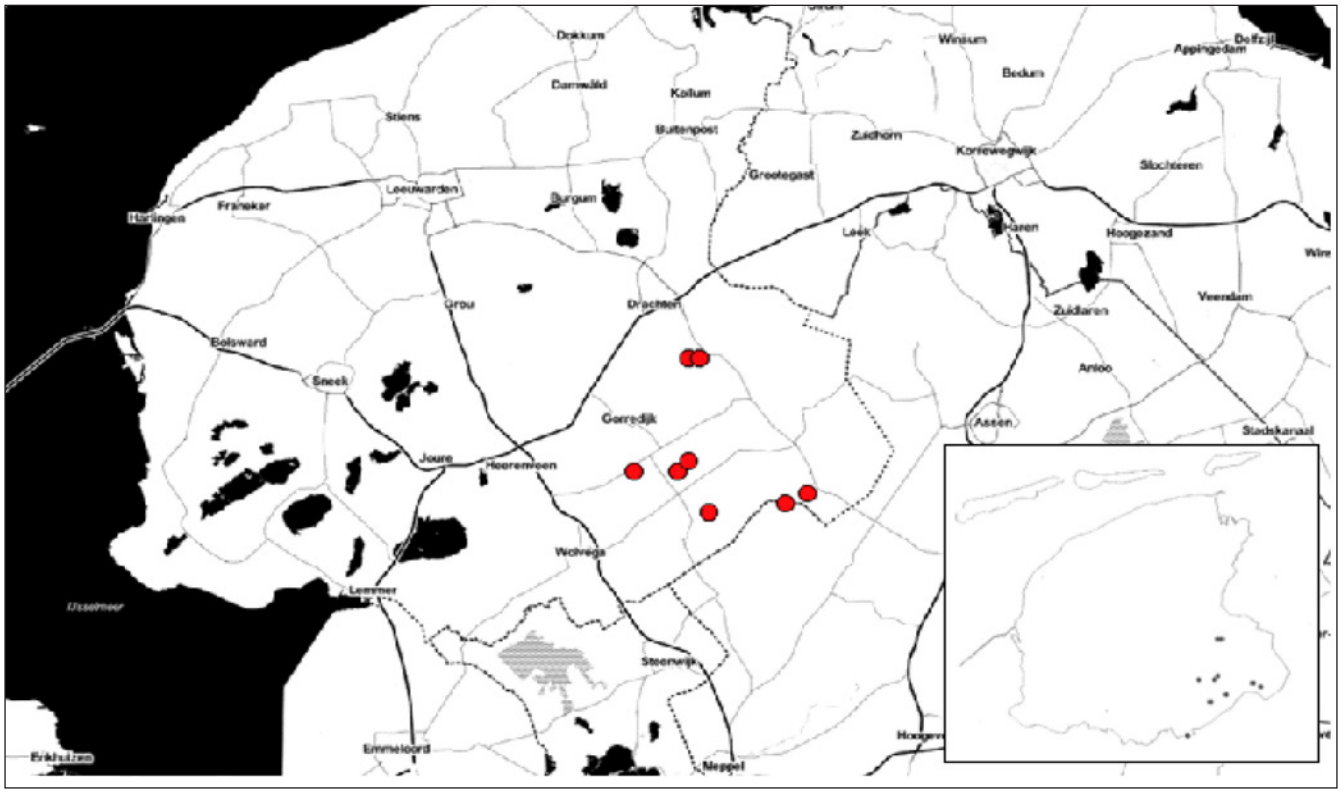

Figuur 1. Verspreiding Beenbreek in Fryslân in 2016 en 2003 (inzet) (Bron: Stamen Design CC-BY 3.0 OpenStreetMap).

de Nije Heawei, in het najaar van 2016 zal worden verwijderd en vervangen door een zandweg. Dit biedt kansen het hydrologische beheer van dit belangrijke reservaat verder te optimaliseren.

Blesdijkerheide
Ik heb Beenbreek helaas niet meer aangetroffen op dit kleine, maar mooie heideveldje. Op internet vond ik een melding van een natuurliefhebber dat hij de plant daar in 2013 niet meer kon vinden. Mijn conclusie is dat Beenbreek er in de jaren na 2003 moet zijn verdwenen. De oorzaak is mij niet duidelijk: het betreffende terreintje is wat vergroot door herinrichtingsmaatregelen (verwijderen van bos) en leek mij weinig veranderd. Wellicht is de groeiplaats geplagd, dan kan het jaren duren voor Beenbreek weer verschijnt, als dat al gebeurt. Hoe dan ook: erg jammer dat deze groeiplek verdwenen blijkt.

Boswachterij Appelscha
Bij het ven in de Kraaiheidepollen is Beenbreek massaal aanwezig met naar schatting zo'n 1.000 bloeiende exemplaren. Waarschijnlijk nog steeds de grootste groeiplaats, maar mijns inziens wel wat minder planten dan in 2002. Gelukkig is de parkeerplaats bij het ven inmiddels opgeheven (herinrichting van de N 381), nu is het zaak de verbossing van het terrein aan te pakken. De Kraaiheidepollen is een klein, maar zeer waardevol terrein waar onder andere ook zeldzaamheden als Kleine tijm (*Thymus serpyllum*) en Valkruid (*Arnica montana*) te vinden zijn. Beenbreek heeft nog een groeiplaats aan de rand van een ven in het Aekingerzand, vlak langs de Canadaweg. Ik telde er achttien bloeiende planten. Een kleine stabiele populatie: in 2003 telde ik hier elf exemplaren. Jammer genoeg kon ik geen Beenbreek meer vinden bij het ven aan de Kloosterweg waar in het verleden een klein aantal planten stond. Ik zag ze daar voor het laatst in 2001. De groeiplaats is verbost geraakt met Grove den (*Pinus sylvestris*). Het kan de moeite lonen deze opslag te verwijderen, wellicht keert de plant hier dan terug.

Figuur 2. Beenbreek, Wijnjeterperschar 26 juni 2014 (foto Klaas Koopman).

Delleboersterheide
In dit prachtige gebied trof ik Beenbreek op drie plaatsen aan. In een ven met fraaie verlandingsvegetaties staan ongeveer 200 planten en elders, langs een glooiing in het terrein, zijn zo'n 400 planten aanwezig. Op de Catspoele staan, eveneens op een hellinkje, 200 planten. Heel mooi is dat deze laatste groeiplaats zich behoorlijk heeft uitgebreid. In 2002 telde ik hier 30 exemplaren. In mijn vorige artikel had ik het over vijf groeiplaatsen op Delleboeren, maar de 400 planten heb ik deze keer als één groeiplek gerekend.

Zandhuizen (Boekelte)
Aan de Meuleveldweg ligt een bosje met daarin een klein heideveldje van misschien 0,25 hectare. Toch zag ik hier maar liefst zo'n 900 planten! Deze vindplaats herbergt, met de Kraaiheidepollen en de Kleine Kiekenberg, de grootste aantallen Beenbreek in onze provincie. Er vlogen op dit terreintje zelfs nog Heideblauwtjes (*Plebejus argus*) en ik zag er een Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*). De vergrassing vormt hier wel een bedreiging, het Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) is sterk overheersend. Gefaseerd maaien of zeer kleinschalig plaggen is hier op korte termijn noodzakelijk, wel moet dan de groeiplaats van Beenbreek worden ontzien. Aan de Zandhuizerweg ligt een heideveldje waar ik in 1983 enkele planten Beenbreek aantrof. In 1998 werden daar nog twee niet bloeiende exemplaren gesignaleerd door een medewerker van Staatsbosbeheer. Ik was blij verrast hier dit jaar weer vier bloeiende planten aan te treffen. Een aantal jaren geleden zijn hier maatregelen getroffen om de botanische waarde van het terreintje te behouden en te versterken. Zo werd een diepe sloot gedempt en het aanwezige ven uitgebaggerd. Deze maatregelen lijken resultaat te hebben gehad. Naast Beenbreek zijn hier meer schaarse soorten te vinden, onder andere Liggende vleugeltjesbloem (*Polygala serpyllifolia*).

Nieuwehorne
Op de Kleine Kiekenberg ligt een zeer fraaie natte heide. Hier telde ik in totaal zo'n 800 planten. In 2002 vormde de toenemende opslag een bedreiging, gelukkig was er inmiddels flink gekapt en waren de planten al vanaf het wandelpad te zien. Beenbreek is hier duidelijk toegenomen: tijdens de vorige inventarisatie telde ik hier ongeveer 450 exemplaren.

Figuur 3. Beenbreek in zijn biotoop, Nietap Natuurschoonbos (Dr) 20 juli 2016 (foto Klaas Koopman).

Noordwolde
Op één van de kleine, soortenrijke heideveldjes van de Meenthe vond ik in 2001 en 2002 een kleine groeiplaats van Beenbreek. Dit jaar kon ik de plant op die plek helaas niet terugvinden. Het was te zien dat er onlangs schapen op het terreintje hadden gelopen (kortdurende begrazing door een rondtrekkende schaapskudde). Het zou kunnen dat Beenbreek hieronder te lijden heeft gehad, maar dat blijft gissen. Bij begrazing zou de locatie waar Beenbreek is aangetroffen, moeten worden uitgerasterd.

Het Fochteloërveen
In mijn vorige artikel meldde ik dat Beenbreek in het veen verdwenen zou zijn. Dit was een misverstand: wetlandwacht Herman Feenstra wees me in 2004 de plaats aan waar 30 planten stonden. Deze plek lag in het noordwesten van het terrein, dichtbij de weg. Opvallend én kenmerkend op een plaats waar in de directe omgeving ook Gagel (*Myrica gale*) staat. Er zijn daar ter plaatse wat mineraalrijkere omstandigheden aanwezig als gevolg van afstromend water vanuit het centrum van het reservaat. De afgelopen jaren is de waterstand hier fors verhoogd door middel van compartimentering en de aanleg van kaden. Herman Feenstra vertelde mij desgevraagd dat Beenbreek nu niet meer voorkomt.

Conclusie
Bij mijn vorige inventarisatie kwam ik tot een totaal van ongeveer 2.500 planten Beenbreek in Fryslân. In 2016 kom ik op een totaal van zo'n 4.000 planten. Het blijft een schatting, maar toch durf ik te stellen dat de aantallen Beenbreek zijn toegenomen. Duidelijk is dat het geval op de Kiekenberg, bij Zandhuizen en op de Catspoele. Het is natuurlijk heel spijtig dat de plant niet meer gevonden is bij Blesdijke, op de Meenthe bij Noordwolde, bij een ven aan de Kloosterweg in boswachterij Appelscha en in het Fochteloërveen. Hopelijk is het verlies in deze terreinen niet definitief en duikt ze hier te zijner tijd weer op.

Dankzegging
Ik wil Emiel Beijk, medewerker bij Staatsbosbeheer, bedanken voor zijn toestemming de betreffende terreinen te betreden. Herman Feenstra bedank ik voor zijn informatie betreffende het Fochteloërveen.

Literatuur
Huitema, D., 2003. Beenbreek in Fryslân. Twirre 14: 90-92.

Dick Huitema
Hooizolder 224
9205 CE Drachten
dehuitema@gmail.com